

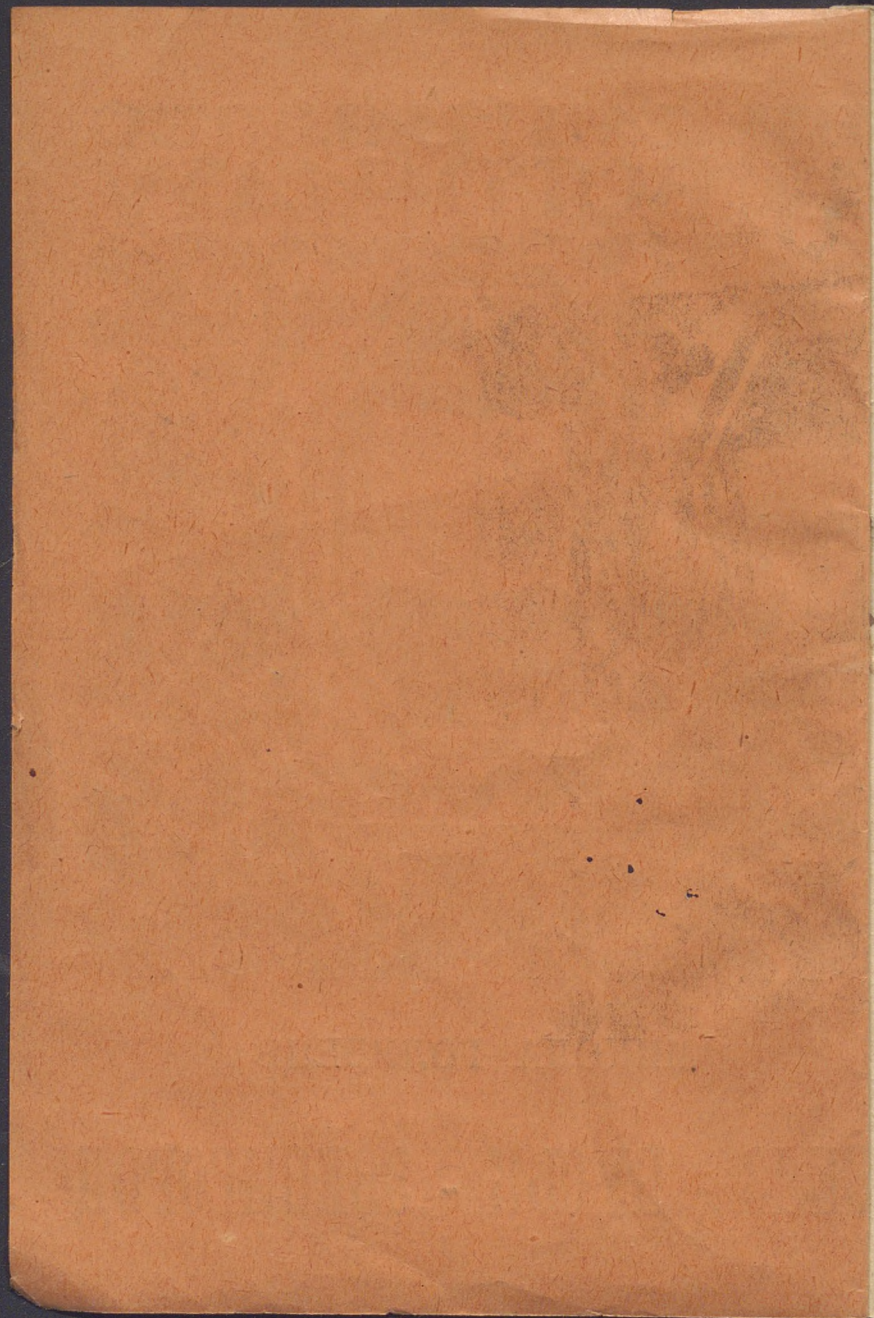
Т 189.278

ВИДАВНИЦТВО
НОВОГО ЧАСУ

МИКОЛА ГОЛУБЕЦЬ

БЕЛЗ - БУСЬК - ЗВЕНИГОРОД

БІБЛІОТЕКА „НОВОГО ЧАСУ“ Ч 21.

МИКОЛА ГОЛУБЕЦЬ

БЕЛЗ - БУСЬК - ЗВЕНИГОРОД

Л Ъ В І В 1927.

I 189. 278

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001012662058

Друкарня Ставроп. Інститута під зарядом А. Яськова.

1947 к. 185/1070

Б Е Л З.

Белз, одно з другорядних містечок Сокальщини, до XV. віку — столиця удільного князівства, а від 1462 р., столиця белзького воевідства, нині заледве „столиця“ жидівського рабіна - „чудотворця“, до якого тричі в рік зїзджаються не проглядні маси Жидів-старовірів. Містечко розкинуте над річкою Соловію, що, випливаючи під Томашовом, впадає під Христинополем до Буга, лежить у помітній низині (208 м. н. п. м.) з плодитою землею, але дуже нездоровим, маляричним воздугом. Ріка Солокія й залізничий шлях відмежовують від властивого міста передмістя, зв. „Заболоттям“, в давнині зване „Забродом“, або „Забріддям“, якого західня частина в сторону Тушкова зветься крім цього „люблінським передмістям“. При дорозі до Перемислова стоїть кілька хат і корчма, а весь той присілок зветься „Варшавою“ — мабуть тому, що тут була стація воєвідських курієрів до Варшави. Властиве місто є ринок і ціла північна сторона середмістя, заселена Жидами, яких у Белзі є майже двічі стільки, що Українців і Поляків разом. Белзькі

міщане, горді своїм походженням від „старих Бужан“ переважно убогі бондарі, шевці та ткачі, яких продукція знаходить попит на довокільничних ярмарках. Спеціальністю белзьких бондарів є т.зв. „стояки“ — величезні бочки, уживані в горальнях на магазинування спирту. На загал, Українці переважають у суч. Белзі над Поляками (більш як у двое), але пануючим у місті елементом є Жиди-халатники.

Первочини Белза губляться в сумерках праісторії. Нечисленні археологічні нахідки з доби похоронних піль типу Чехи-Висоцько свідчать про те, що Белз існував як людська оселя ще довго перед тим, заім виринув на картах українських літописів. Як називався тоді й чи взагалі мав яку небудь назву — не знаємо. На всякий випадок назва нашого міста придала мороки дослідникам. Найпростіше вивчення находили вони в виводі назви Белз від староукраїнського „бѣлизь“ — що означувало б біле, ясне місце, поляну, вирубану серед ліса, але не всі з дослідників задоволилися таким виводом. Такий прим. Ом. Партицький у своїй „Старинній історії Галичини“ виводить назву нашого міста від „Бѣлбога“, якому поклонялося плем'я „Белегізитів“. В протівенстві до нього Петрушевич рішив, що слово „Белз“ походить від кельтійського слова: belz, pelz, (belg), що означає воду, потік і т. п. Значить основниками нашого міста були Кельти, яких виперли Слов'яне, але зберегли їхні назви місцевостей. Подібні назви кельтійського походження збереглися ще як „Белзи“ (над р. Ревт), Блозова (під Люблином), Белзець (між Липськом і Пере-

ворськом), Белзень (в Золочівщині), Боложівка (ріка), Боложинів (к. Буська) і т. д.

Вперше виступає Белз на сторінках літописів у 1019 р, коли Болеслав Хоробрий, помагаючи своєму зятеві Святополкові Окаянному, йшов на Київ проти Ярослава Мудрого. Між іншими здобутими ним городами згадується й Белз, що як один з червенських городів належав до київського ст. ла. Однак вже в 1031 р. Ярослав Мудрий повертає Белз назад до земель київської держави. Але щойно після безпотної смерті галицького князя Ярослава Осмомисла вириває наш город як столиця у дільного князівства. Тоді то галицькі городи припали синам Мстислава II Володимирського, при чому Роман Мстиславич дістав Галич, а Всеволод Мстиславич (1138-1195) Белзьке князівство. Сталося це в 1170 р. й з того часу аж до половини XV. в., коли Белз стає столицею воевідства, не втрачає наше місто свого столичного значіння. По смерті Всеволода княжить у Белзі його син Олександр, який по смерті свого дядька Романа (1207) захопив Волинь, а Белзчину віддав Василькові Романовичеві. Однак Олександр не довго вдержався на Волині, бо вже в 1214 р. бачимо його на белзькому столі. По смерті Олександра в 1234 р. переходить белзьке князівство в склад галицько-володимирської держави короля Данила Романовича. В 1240 р. знящили Белзчину Татари, після чого переходить белзька земля під владу Льва Даниловича (1266-1301), поки з насильною смертю Болеслава Тройденевича (1340) не стає Белз кістю незгоди поміж польськими й литовськими пре-

тендентами до галицького насліддя. Тоді то прийшло між польським королем Казимиром і наслідниками князя Гедиміна литовського до згоди, силою якої Белз опинився в руках князя Юрія Наримунтовича, який однак не хотів бути ленником Польщі, яка майже рік у рік висилала свої війська під Белз для приборкання непокірного васаля. Однак литовський князь і вірою й династичними зв'язками близький населенню белзького князівства, ніж польський король, довго опирався й гідно боронив своєї незалежності. Славною є наприклад облога Белза в 1366 р., коли наше місто під проводом воєводи Дрозда видержує польську облогу й примушує короля піти на угоду.

Здобути Белз вдалося щойно наслідникові Казимира, угорському королеві Людикові в 1377 р. й то щойно по семитижневій облозі, коли хоробра залога падала вже з голоду. З рамени короля Людвика правив тоді Белзом князь Володислав Опольський, що протягом п'яти літ своєї влади записався в історії міста кількома корисними привілеями. Між ними слід згадати привілей з 1377 р. на склад соли в Белзі, що немало причинився до добробуту белзького міщанства. Однак Белзчина, вже завойована Поляками, не тратить свого удільного становища, про що свідчить хоч би факт, що коли в 1388 р. польський король Ягайло вінував мазовецького князя Зимовіта, за якого віддав свою сестру Олександрю, дав йому белзьке князівство в придане. По смерті Зимовіта правили белзьким князівством його сини Казимир, а відтак Владислав і щойно по його смерті в 1462 р. приділено Белзчину, досі ленно, до ко-

рони, в парі з чим перемінено князівство на воєвідство, в склад якого ввійшли староства — белзьке, грабовецьке, городельське, любачівське й буська земля. Як бачимо, удільність белзького князівства тревала найдовше з усіх князівств галицької волости, бо аж до половини XV. віку.

Перші часи польської влади над Белзом значили себе цілим рядом нещастя та катастроф, що сипалися на місто, мов з рога ізобилля. В 1450 р. нищить місто пожежа, в слід за чим спустошать його в 1499 р. Татари. „Славний“ своїм волоським розгромом король Ольбрахт так налякав тікаючих з ясиром Татар, що вони вернулися до Белза ще в 1502 р., щоб забрати те, чого не взяли за свого першого побуту.

З половини XVI в. зберігся до нас акт люстрації Белза, з якого довідуємось про доволі цвітучий стан населення міста в тому часі (1564). Тоді то властивий город в нутрі міських мурів (паркану) складався з ринку, на якому було 28 домів, та з вулиць: Монастирської з 28 домами, Гродської, на якій було 7 домів, Шевської з 26 домами, Сокальської з 10 домами та найбільшої з них Руської, на якій було 35 домів. Позатим в паркані було 15 домів. Передмістя обіймало 83 доми, при чому „війтівська“ вулиця мала їх 40.

З ремісників було тоді в Белзі 20 шевців, 34 пекарів та 8 різників, а з заведень три міські солодівні й одна парня. Українських священиків так у місті, як і на передмісті було тоді чотирьох і стільки було церков — спаська, димитрівська, миколаївська і п'ятницька. Жиди мешкали тоді здебільша на передмісті, а їхні права

були дуже обмежені. Вимовним свідомством їхнього упослідження, в ті часи, може послужити привілей короля Жигмонта Августа (1557) силою якого заборонено Жидам під карою 200 золотих — шинкувати гарячі напої, що так тоді як тепер є основою жидівського заробітку. В 1590 р. відбувся в Белзі один з тайних синодів українських владик, на якому укладано „пунктації“ для майбутньої унії, яку шість років згодом підписало кількох українських ієрархів у Бересті. Турецькі напади в парі з неповодженням польської зброї примусили в 1620 р. польський сойм подумати про укріплення белзького замку та заосмотрення його амуніцією.

В подумяну добу Хмельниччини не довелось белзьким укріпленням відіграти якоїсь визначної ролі; головним козацьким силам Белз не заважав на дорозі, а дрібні козацькі та татарські загови не старалися навіть його добувати. Всежтаки на белзькому соймику в 1649 р. говорилось про те що Белз устоявся перед ворогом на рівні з Львовом і що з того приводу йому належалась не тільки похвала, але й підмога сойму. На відважних одначе оборонцях Белза терпла шкура ще довго по переході Хмельницького. В тому то році вирішує белзький соймик виставити три сотні війська, бо „дике хлопство щене звикло до ярма і досі осмілюється виступати з берегів“. На оплату цього війська вирішено оподаткувати в першу чергу українське духовенство, накладаючи по 6 золотих на кожного духовника. Тоді то побудовано при замку комори для шляхти і розпочато будову костела Домініканок, що його за австрійських часів

замінено на белзьку парохіяльну церкву. Підчас чергової гостини Хмельницького в Галичині (1655) белзький замок навіть не пробував оборонятися, але як тільки перейшла козацька туча, знову заметушилися белзькі старости над відбудовою замку. Не допомогло це одначе багато. В 1660 р. паде Белз в руки Шведів, які по записці латинських метрик мали тут вирізати 60 жидівських дітей. Безупинний неспокій та турбації доводять кінець кінців Белз до упадку, а белзьких міщан до згоди з Жидами, які, зрівняні в 1665 р. в правах з християнами, опановують тепер місто цілковито. Люстрація з 1667 р. находить у місті й на передмісті ледве 37 замешкалих домів, при чому на опорожнені оселі кидаються Жиди і вже не випускають їх з своїх рук. Шведська навала і контрибуція в 1704. р завдає напому місту остаточний удар. Місто спустошіє, а скарби белзького міщанства і шляхти, збережені в сокальському замку, попадають в руки шведського генерала Штенбока.

Австрія застала Белз в такому убожстві й запущенню, що навіть староство була примушена перенести до Жовкви. В 1802 р. згорів белзький ратуш, а з димом його пожежі розвіялася й давня слава, колись столичного, а відтак воввідського міста...

З доісторичної доби нашого міста збереглося кілька начинь типу похоронних піль Чехи-Висоцько та кілька бронзових зсїв, що є в музею Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові. В музею Любомирських зберігається натомісь цінна пам'ятка кн'яжих часів — залізний меч, з обох

боків викладаний золотом. З старих церков збереглося тільки дві — св. Степана на передмісті Заболоття й св. П'ятиць на кладовищі. Теперішня парохіяльна церква св. Духа була первісно костелом, спроваджених до Белза в 1635 р. Домініканок. Замінена на церкву за часів Йосипа II була в 1861 р. основно перебудована й украшена. В 1900 р. розмальовано її на ново. В 1739 р. погоріла деревляна церква св. Миколи, що з титулу холмсько-белзького владичтва звазася „соборною“. Церковну посуду перенесено до св.-духівської церкви, де опинився й дзвін з написом: „Создася сей звон за старанієм славетних міщан міста Белза і ктиторов церкви катедральной Святого Христова Николая р. 1694, місяця марта 17“. В 1762 р. старався тодішній холмський і белзький владика Максим Рилло обновити соборну церкву, але до цього не дійшло. Первісна св.-духівська церква, якої храм і парохію перенесено за Йосипа II до подомініканського костела, стояла поблизу св.-миколаївської. Для неї то в 1554 р. записав міщанин Павло Мунчак поле біля перемиської дороги. По-затим були в Белзі церкви св. Дмитрія, св. Климента, Спаса й монастирська св. Троїцька. Св. Климента погоріла перед 1636 роком, а стояла на горбку серед болот у бік села Презенова; церквище по ній до нині звегься „Климентщина“. Монастирська св.-троїцька церква стояла на пасовиську, що до нині звегься „святотроїцьким“. По свідоцтву протоігумена Антона Тамаловича була це дуже убога церковця, яку разом з монастирем оснував Феліціян Казимир

Потоцький, краківський воєвода в 1697 р. На удержання монастиря призначив він 6000 зол., забезпечених на добрах Боратин і Острів. Вінування монастиря поширив холмський владика Йосип Левицький, житомирський підчаший Адам Залевський та графиня Катерина Домбчанська з Сокаля. Белзькі міщане наділили монастир землями — Княгівщина й Терлеччина.

Після белзького замку залишився ледве слід у формі каплички „на замочку“ й останки валів, що його колись окружали. Подомініканський, тепер парохіяльний костел, заснований по традиції князем Земовитом в 1394 р. був дуже щедро вивінуваний. Костел, що може походить з XV в. носить на собі сліди пізніших перебудов і крім камяного вітваря й великої старої пресвітерії не має в собі нічого інтересного.

По дорозі з ринку на „Замочок“ стоїть невеличкий, шестикутний будинок, покритий шатровою кришею. Над входом до нього герб „Равіч“ і дата 1606 з монограмою А. Z. P. V. В середині велика саля, освітлена високо уміщеними вікнами. Загально звать цей будинок „аріявським собором“, хоч цей будинок служив колись на склад земських актів. Тепер у ньому склад муки.

Цінним пам'ятником белзької архітектури є жидівська біжниця, побудована в XVII в. на зразок жовківської.

З Белза виводить традиція славу на всю Польщу ікону Ченстохівської Богородиці. Після одних цю „крульову корони польської“ мав дарувати візантійський цісар Никифор

Карлові Великому в 803 р., а від його наслідників мала перейти ця ікона до одного з українських князів, який умістив її на белзькому замку. Відтіля то вкрав її у 1382 р. князь Володислав Опольський і вивіз аж на Ясну Гору до Ченстохови. Львівський хроніст Зіморівіч оповідає на томісіць, що ікона Богородиці, мальована ап. Лукою на покриві стола, при якому колись збиралася св. Семя, дістався разом з віном кн. Анни, жінки кн. Володимира Великого до Києва, а відтіля дорогою спадщини до князя Льва Даниловича. Останній доручив ікону в опіку черців св. Онуфрія у Львові й від них мав загарбати її князь Опольський і вивезти до Ченстохови. Як не як але так у літературі, як і в народніх переказах звязок ченстохівської ікони з Белзом закріплений дуже сильно. Про Белз говорить і самнапис під іконою в Ченстохові: „Літ триста в Єрусалимі, пятьсот у Царгороді, пятьсот на белзькім замку і т. д.“...

З Белзом вяжеться теж друга з чудотворних, хоч не така голосна, як ченстохівська, ікона — т. зв. „Язловецька Богородиця“, що тепер є у вірменському соборі у Львові. Первісно власність белзького старости Станислава Чурили (1424) передана з віном його дочки до Язлівця, де була зразу на замку, а від 1643 р. у вірменській церкві. В 1672 р. тікали Вірмени з Язлівця перед Дорошенком, якийсь час зберігали ікону в Бродах, а в 1692 р. перевезли до Львова.

Обидві ікони, відкидаючи особливо неправдоподібну генеальогію першої, це очевидні твори високої україно візантійської культури, а в парі

з тим глибоко закоріненого маріїнського культу на українських землях.

Література: Siarczyński: Dzieje Bełza i ks. Bełzkiego—Lwów 1829. В. Ильницькій: Александеръ, князь Белзкій — Львів 1860. Раре: Zabytki i przeszłość m. Bełza — Lwów 1884. В. М. Площанській: Подр. извѣстие о гор. Белзѣ - Льв. 1885. В. Sokalski: Powiat Sokalski — Lwów 1899.

Б У С Ь К.

Містечко Буськ, у повіті Камінка Струмилова, втиснуте від південного заходу в ставище, перерізане ріками — Полтвою, Бугом, Солотвиною, Рокитною та Молдавою, слухно прозване „Галицькою Венецією“, хоч би ради тих трьох з горою десятків мостів, що уможливають комунікацію на його просторі. Впрочім, це зовсім незavidна комунікація, особливо весною й в осени, коли липка бузецька земля розкисне до того, що пара сильних коней не в спроможі перетягти крізь місто... порожнього воза.

Само місто складається з Середнього, Нового Міста та Яблонова, а довкола нього розкинулися передмістя: Липобокси від сходу й полудня над Солотвиною та Бугом, Довга Сторона від північного сходу над Солотвиною, Воляни на півночі над Рокитною з присілком Остапківці, Підзамче від заходу по той бік Полтви та теж за Полтвою від півдня — Німецький бік.

Населення Буська в останніх роках досягає 10.000, з чого Українців коло 2000, за те Жидів

мало не 5000. В давнину був Буськ чисто українським містом з дуже непомітною примішкою Жидів та латинників. З часом одначе змінилися відносини в нашу наглядну некористь.

Назву міста, яке має навіть у своєму гербі бузька, виводять від цієї довгоногої птахи, але в дійсности походить вона від ріки Буга, про що свідчить староукраїнська вимова тої назви „Бу-жеськ“, а згодом „Бужськ“. Стара легенда оповідає, що коли князь Давид Ігоревич, загрожений князем Володарем Перемильським, задумав укріпити окраїни свого князівства, то обїздив їх, шукаючи місце, пригожих на заложення кріпостей.

Спинившись в одному місці серед лісів над Бугом, побачив бузька, який, покружлявши в повітрі, опустився недалеко серед ліса. Князь з дружиною відшукав те місце, на якому найшов монастир і двох василіянських черців у ньому. Князеві подобалася місцевість, на якій небаром став княжий терем, церква та боярські хорони. Є це, очевидно, легенда, позбавлена історичної стійности, дороблена до назви місцевости не без того може, що авторами її були василіяне, що в той спосіб хотіли уґрунтувати свою стару традицію й права до посілости в Буську.

В перве згадується наш Бужеськ у літописові під 1098 р., коли під його стїнами став Володар Перемильський з військом, що йшло визволяти осліпленого князя Василька Теребовельського, якого Давид Ігоревич вв'язнив у Володимирі. Тоді то город був примушений до здачі, Давид Ігоревич пішов на згоду, а Василько Теребовель-

ський відзискав волю, — очей і денного світла ніхто йому повернути не міг... В 1100 р. стає Буськ столицею „бужського князівства“, яке разом з іншими городами дістав у приділі Давид Ігорович, прогнаний з Володимира за співучасть в осліпленні князя Василька Тербовельського. Тоді то Буськ помітно розбудовується й прибирає населення, особливо з часу, як у наддністрянських городах шалів язва й половецькі набіги. Велика частина населення тих городів тікає тоді в околиці Буська. З того часу датується місцева Богоявленська церква, віддана часоно в управу Василіянам. Князь Давид Ігорович, що побудував собі тут дві замки, мешкав у Буську майже безпереривно до своєї смерті в Дорогобужі, де помер, вернувши з половецького походу у 1112 р.

По смерті Давида зайняв Буськ князь Ярослав Святополкович в імени свого батька, великого князя Київського, разом з рештою волостей Давида, до яких належали городи — Дубно, Чорторийськ і Дорогобуж. По смерті Святополка, одержав бужське князівство, як спадщину по батькові, князь Мечислав Давидович з рук великого князя київського Володимира Мономаха. Князь Мечислав розбудував город і построїв парохіяльну церкву, яку вінував добрами й наділив дорогоцінною обстановою. Одначе вже в 1120 р. відібрав Мечиславові Буськ князь Ярослав Святополкович, який держав його до 1123 р., в якому князь Володимир Мономах обняв Буськ і правив ним безпосередньо до 1125 р. По смерті Ярослава Святополковича тратить Буськ свою столичність, приєднаний до белзького князівства. З того часу

переходить Буськ з рук до рук, а до нас збереглися тільки імена князів, що не княжили, а тільки „держали“ Буськ. В 1129 р. був тут Метислав Володимирич, в 1138 — Всеволод Олегович 1147 — князь Святослав Володимирський, 1148 — Ростислав Юрїевич, а в 1165 — Ярополк Ізяславич. В 1277 р. держав Буськ князь Болеслав Мазовецький, якому його тесть Олександр Белзький і Володимирський дав бужську землю як віно. За нього знищили Буськ Татари й може тому глухнуть відомости про наш город аж до польських часів.

Яка доля зустріла Буськ в момент упадку української державности— не знаємо. Під 1379 р. згадують документи першого польського старосту в Буську, сандомирського воєводу Яна Тарновського. Можна припускати, що, разом з Белзчиною, Буськ довго ще не входив в склад земель польської корони. В 1386 р. одержує його з рук короля Ягайла князь Земовіт, як віно за дочкою Ягайла Олександрю. 1411 роком датується перша грамота Земовіта для Буська, видана в Сокалі, якою князь наділює старий княжий город маґдебурським правом, однак з... виключенням від його вольностей Українців. В 1442 р. знищили Буськ Татари, а два роки згодом умер князь Земовіт після якого править городом його син Казимир, який вже 1447 р. паде жертвою морової зарази в Красноставі. Тепер паном Белза й Буська стає його брат Владислав, помимо спротиву короля Казимира Ягайловича, який хотів прилучити Буськ до корони. В 1448 р. обновляє і поширює Владислав право католицького міщанства,

знову ж таки з поминенням українських автохтонів. Щойно в 1468 р., коли помер Владислав, приєднується Буськ до корони з рамени якої засідають на його замку королівські старости. З того часу довідуємося про ряд татарських набігів в роках — 1450, 1458, 1467 і 1498, при чому останній зрівняв наш город з землею. В наслідок тих катастроф король Ольбрахт звільнив Буськ від мит і податків. В 1506 р. закладено в місті воскобійню, та постригальну сукна, при чому дохід з мостового призначено на потреби винищеного міста. Для піднесення життя в місті спроваджено Волохів, що поселилися на передмістях і в околичних лісах; перші виробляли сукно, т. зв. волоське, другі нищили ліси на клепки, поташ і вугля, яке експортували на захід через Данці. Тоді основано два ринки або міста — Середнє і Нове, де закладено парохіяльний костел. Там тепер старе кладовище. В час, як захожі Німці, Поляки та Волохи поростали в піря, місцеві Українці їли гіркий хліб побіджених, проти яких поверталася не тільки ненависть зайдів, але й королівські декрети. В 1541 р. видав архикатолицький король Жигмонт I заборону доступу Українцям до міської ради, яку з того часу опановують тільки Поляки та ополячені Німці. В 1516 р. спалили Татари передмістя, а в околиці набрали багато ясиру. Повторили вони свою гостину ще в 1549 р., при чому під 1555 занотували городські акти, посуху і голод, а в 1566 морову язву, яка особливо лютувала серед бузецьких рибалок.

В половині XVI в. побудовано двір на Підзамчу, обновлено старе замчище на острові над

Полтвою, палату для підстарости і канцелярію в Середньому місті біля костелика св. Духа. На старому ринку побудовано тоді ратуш, де заведено консульярні суди і архив. В 1578 р. збудовано на передмісті Липобоки над Бугом славною папірню, яку знесла повінь в 1714 р.

В перших десятках XVII в. межували бузецькі ґрунти з селами Волиця Деревлянська, Боложинів, Пітрич, Утішків, Красне, Журатин, Кізлів і Купче.

Само місто ділилося на три часті: Старе місто з 37 домами, костелом св. Станислава і церквою св. Миколи, Середнє місто з старостинським будинком, костелом св. Духа та млинами королівським і домініканським, та Нове місто з парохіяльним костелом і укріпленим монастирем Домініканів. Як бачимо збереглася горстка українських міщан в Старому місті біля Миколаївської церкви. Більшість Українців остала на передмістях. Передмістя ділено на лани: Німецький бік з $4\frac{1}{2}$ лана, Липобоки — 22 лани, Довга сторона — $23\frac{1}{4}$ лана з церквою св. Покрови. Воляни — $8\frac{1}{4}$ лана з церквою св. Онуфрія, Підзамче з 4 ланами і монастирем і церквою Василіян. Довжина валів, які окружали місто, сягала одної милі.

В 1654 р. знищили Буськ козаки Хмельницького, при чому по словах люстрації з 1659 р. з бузецького замку не остало ані кілка, усі вали і укріплення знесено, знищено парохіяльний костел і всі костели разом з укріпленим домініканським монастирем. В парі з тим знищено й міські привілеї, які були олицетворенням кривди місце-

вого населення в користь непрошених зайдів. Козаки Хмельницького і місцеві повстанці знищили Буськ до щенту, не полишили каміня на каміні і з того часу паде значіння Буська як міста з маґдебурським правом, яке тепер стає іграшкою в руках королівських старостів.

З пам'яток старовини Буська звернемо увагу в першу чергу на доісторичні. Поблизу монастиря Францішканок найдено кам'яний молоток; половину такого ж молотка найдено на ерекціональному полі під гостинцем. На парохіальному полі найдено п'ять крем'яних ножів, над Солотвиною — крем'яне долотце, над ставом коло двора — глиняне начиння і пацьорки; порфїрні пацьорки найдено і в Середньому місті. На Довгій стороні найдено численні відломки кам'яного знаряддя, деінде знову — чотири кам'яні кулі. Усі ті нахідки зібрані місцевим парохом о. Е. Петрушевичем, зберігаються в музею Наук. Тов. Шевченка у Львові і свідчать з усею вимовністю наочних свідків, що історія Буська починається на довго перед тим, заки Давид Горевич віднайшов тут легендарний, василіянський монастир.

З княжих часів нашого міста збереглася єдина традиція і останки, необслідуваних зрештою валів, яких частина сягає в українську добу Буська. В 1864 р. найдено в Буську стару українську монету. Після замку не осталося ні сліду. На його місці на Волянах стоїть нині українська дочерна церква св. Онуфрія. Не осталося сліду й по другому замкові, що стояв у межиріччю Полтви й Буга. З церков давнього Буська

збереглося до нас усього лиш: парохіяльна церква св. Миколи в Старому місті (нинішній деревл. будинок з XVIII. в.) ц. св. Пятниць на Довгій стороні (будинок теж деревляний з XVIII. в.) та ц. св. Онуфрія на Волянах (деревл.). Нема вже тут Богоявленської церкви, яку заклав Давид Ігоревич, та двох василіянських монастирів, мужеського й жіночого. Мужеський монастир св. Онуфрія в Буську слягав своїми традиціями в глибину княжої доби, але знищений в 1654 р. був перенесений до Волі Деревлянської. Згодом в 1661 р. Митрополит Київський Діонісій Балабан обновив духовні права бузецького монастиря, для якого відбудовано св. Онуфрівську церкву, але це вже була аж до 1784 р. тільки експозитура деревлянського монастиря. Церковцю обслуговував заєдно один монах деревлянського монастиря, поки останнього не знесено, в слід за чим св. Онуфрівська церква була якийсь час парохіяльною. Церква св. Онуфрія на Волянах, наділена в 1776 р. ґрунтом і сіножатями, стоїть в тіні велитенського (по традиції—тисячелітнього) дуба, в якого дуплі постромно в 1864 р. капличку св. Онуфрія. На одвірку царських врат зберігся напис: „Року Божія аґме (1645) Григорій маляръ сницерь самъ“...

Дівочий васил. монастир стояв на Підзамчу. В 1602 р. вивінував його І. Станислав Тарновський. До 1776 р. проживало в ньому дві черниці, по яких смерті їх церковцю розібрано, а храмову ікону й церковну обстанову перенесено до парохіяльної церкви св. Миколи. На місці монастиря збереглися нагробники черниць.

Біля церкви Пятниць зберігся кам'яний нагробник з 1683 р. з волоським написом. При ній було братство, школа і шпиталь. В церковному архіві збереглись брацькі статути з XVII. в.

Література: А. Szneider: Busk „Dziennik Literacki“ Lw. 1866 В. М. Площанскій: Бускъ, „Литер. Сборникъ“ 1871.

ЗВЕНИГОРОД.

„Часи міняються й ми міняємося в них“ — каже стара латинська пословиця. Нема на світі нічого вічного, а найбільш скороминаючими є велич і слава людей, народів, міст та держав. Такі й тим подібні думки напливають до голови кожному, що нині опинившись в Звенигороді, одному з багатьох сіл Бобреччини, усвідомить собі, що стоїть на шматку історичної землі, повному й ще недобутих і нерозгаданих скарбів давнього минулого, окутаному лґєндами та світлими історичними споминами.

Правда, нинішній Звенигород село, 7 і пів км. віддалене від залізничої стації Старе Село під Львовом, це одно з найкращих, найбільш свідомих і зовсім не малих (коло 2300 мешк.) сіл нашого краю, якого громадяне не без певної гордості носять в своїх серцях традиції княжого Звенигорода, але це вже не місто, навіть не містечко, яке бодай руїнами минулого накидувалося б увазі свого й чужого подорожника.

Для тих одначе, що вміють дивитися й мають чутке вухо й чуле серце і нинішній Звенигород

не позбавлений чару. Село розкинуте на невисокій холмовині, що підіймається понад мочаристі береги трьох зливаючихся на території села потоків, уже положенням свого „замчища“ зраджує давність своїх закладин. До тогож назви урочищ, піль і лісів довкола говорять теж своєю проречистою мовою. Ось урочище „під бабою“, якого назви вже народ не розумів й звязує з якоюсь „заклятою бабою“, що ніби тут покутує, але в дійсности у назві урочища збереглася пам'ять давніх поганських часів, коли ставники-баби, збирали довкола себе щиросердечно відданий своїм богам нарід.

А там „Пробій“, де мав пробити князь князя, може брат брата, що не могли помиритися на батьківському насліддю.

А от на північ від села велика могила „Печеніги“, подальше знову поле „Батовець“, під сусідніми Дмитровичами — багно, в якому колись потонуло ціле місто, то знов у селі Гриневі могила, в якій мав спочити „руський князь“.

Чи вже тих самих назв і споминів, що зберегалися цілими століттями, переходячи з покоління в покоління не досить для цього, щоб село, положене в такій історичній околиці, було само історичне?

Наш Звенигород, це дійсно старе, колись столичне місто одного з князівств Галицької Волости.

Що правда, то назву „Звенигорода“ носить аж чотири місцевости в Галичині — одна над Дністром, друга над Стрипою (біля Бучача),

третя біля Тлустого, а четверта під Львовом. Коло Тлустого (в Борщівщині) де є гора „Звенигород“ збереглося навіть старе городище, а всі Звенигороди разом довго надавали дослідникам клопоту — котрий з них є княжим городом, відомим з літописів як попередник Львова, коли мова про важність положення на одному з шляхів, що єднали колись Європу з Сходом. Вдумливе читання літописних текстів, обслідування положення й місцевих переказів, в решті археологічні досліді кожного з Звенигородів дали врешті ученим безспірну певність, що городом, який на довго перед закладами Львова був єднаючим дзвоном в ланцюху політичних й торговельних осередків поміж Перемишлем і південно-східними окраїнами української держави був Звенигород, якого місце означає нинішнє село в Бобреччині.

Про старовину Звенигорода, що сягає в глибину віків, яких не охоплює історія, свідчать часті на території села нахідки предметів, якими послуговувалися люде в добі сирого і гладженого каміння, прозваній наукою палеолітом і неолітом. Числючи на роки, то давнина тих нахідок сягає не на століття, але на десятки тисячеліть в глибину від сучасности. Положення Звенигорода ще нині свідчить про те, що скравок високорівні оточений звідусіль багнами й отінений лісами, розмежований рибними потоками й ставами, як немож краще надавався під людські оселі, що находили тут й поживу і захист. А коли навіть багна присохли і ліси прорідли, то околиця Звенигорода не тратила свого значіння. Прогивно—

лежучи на вододілі Дністра і Буга, стала важним торговельним осередком, якого звязки сягали далеко поза межі краю; свідчать про це нахідки римських монет з часів республіки, а відтак римських цесарів Траяна, Гадріяна, Антоніна. Вагу політичного й торговельного осередка зберіг Звенигород до часу, в якому у перше згадує про нього український літописець. А сталося це в 1087 р. коли князь Ярополк вибрався до Звенигороду — в гості, чи на підбій — не відомо, але певним є те, що вже тоді був Звенигород одним з найзаметніших „червенських городів“. В 1124—1144 роках був Звенигород столицею князя Володимирка Володаревича, а коли останній перенісся до Галича, місце його на звенигородському уділі зайняв князь Іван Ростиславич. Не подобався „зрадливим Галичанам“ Володимирко і раз, а було це в 1144 р., коли Володимирко поїхав на лови до Тисьмениці, Галичане зрадили йому, закликавши до себе Івана Ростиславича звенигородського. Володимирко одначе скоро довідався про зраду й заступив Іванові дорогу до Галича так, що цей збувися Звенигороду, а не доставши Галича, побачив себе примушеним тікати, зразу на Дунай, а відсіля в Київ. В той спосіб втратив наш Звенигород свого удільного князя і значіння столиці, в якій вже з рамени князя Володимирка засів (в 1146 р.) як воєвода боярин Іван Халдесевич. При нагоді згадки про Халдесевича згадує літописець укріплений звенигородський „острог“ (замок). Все ж таки і як столиця княжого воєводи, не тратить Звенигород свого зна-

чіння, а, навіть, з початком XIII в., хоч і на короткий час стає знову княжою столицею. Сталося це по смерті галицького князя Романа Мстиславича, який полишив по собі нелігніх синів Данила і Василька. Тоді то „крамольні“ галицькі бояре відмовивши Романовичам права наслідства, покликали до себе трьох синів Ігоря Святославича. При поділі волостей (1206 р.), Звенигород припав Романові Ігоревичеві, який княжив тут до 1212 р. І хто знає, яка була б дальша доля Звенигорода, як би не кровожадність Ігоревичів, якою підняли галицьких бояр проти себе. Неспокійні й віроломні бояре, пригадали собі ними ж таки покривджених Романовичів, які з свого боку постаралися про мадярську „інтервенцію“.

У 1208 р. рушили Романовичі з Мадярами на Галичину. Зайнявши Перемишль, пішли на Звенигород, де мали з ними зеднатися помічні війська з Польщі, Белза та південної Волині. Щоби перешкодити зєдиненню цих військ, виступили союзники Романа Ігоревича — Половці, які примусили Волинців до бою при переході через ріку Липу. Волинці перемогли, а Роман побіг шукати підмоги у руських князів. Одначе в Шумську полонили його Мадяре, супроти чого Звенигородці піддалися. Мадяре пішли далі на Галич, а Звенигород разом з тим втратив своє столічне значіння, так таки раз на все. Тепер вже рідко коли згадують наш город літописи, хіба тільки принагідно. Довідуємося прим., що в 1221 р. „держав“ Звенигород боярський ватажок Судислав з „ласки і чести великої“ князя Мсти-

слава. В 1226 р. згадується принагідно Звенигород підчас походу Мадяр на того ж таки князя Мстислава. В 1240 р. виступає Звенигород як сильно укріплений город, але власне тоді паде жертвою татарської навали. Після того гинуть про Звенигород вістки, а його місце займає Львів.

Підчас походу польського короля Казимира на підбій Галичини, про Звенигород ніхто не згадує. Щойно в половині XV в. виступає він як одно з... сіл королівщини, в якому з рамени короля господарять брати Ходороставські. Поза тим його імя часто згадується в процесах з приводу ставу, який закуповували львівські міщане.

Підчас Хмельниччини потерпів разом з усею околицею Львова й наш Звенигород. Дня 27-го квітня 1649 р. заявляють податкові екзекутори Звенигорода Кусчин і Халуца, що „для спустошення села коронним ворогом (Хмельницьким) як також спалення корчми і церкви, вимертя й полонення людей, не могли ми тепер вирішених податків вибрати більше як 2 зол.“...

В звенигородській парохіяльній церкві зберігся ажурно-різьблений хрест, у срібло оправлений, на якому читаємо напис: „Сей хрест коштом своїм власним справил всечеснійший еромонах Філярет Кошачковський ігумен межигорський ківський і надал єго: до храму святителя Христова Николая во отечествіє своє і града Дзвенигорода...“ Є це остання з памяток, у якій нинішнє село Звенигород звегься „градом“... В 1716 р. побудував дідич Звенигорода Адам Сінявський замок, проктований інжиніром Кампенгавзеном. Побудував його на місці старого

княжого замку, довкола якого розкидано безліч гробів — самих костей вивезено тоді 1000 фір. Тепер на місці замку Сінявського стоїть двір, але обриси замку легко можна означити. Творив він невеликий чотирокутник з такими ж баштами на гранях і т. зв. „форверками“ з сходу. Місцева традиція впевняє, що в замкових валах стоїть якась „золота бричка“.

На цьому можна би закінчити історію Звенигорода, що як село не попадав уже на сторінки хронік.

З далеко більшою вимовністю, ніж писана історія, говорять до нас археологічні нахідки, яких досі не вичерпано й не вповні використувано. Криницею їх є звенигородська територія.

В глибину доісторичних часів нашого городу вводять нас кам'яні сокирки, молотки, ножики, пряселиці і т. п., яких велику кількість оберігає музей Наук. Тов. Шевченка у Львові. Не мало нахідок свідчить про життя й розвиток Звенигорода в так зв. „добу металів“, з якої пам'ятників найдено на території села бронзові списи, стріли, запинки, гривни, перстені, нараменники й наушниці, з яких пізніші зраджують зв'язок з римським провінціоальним промислом. Про зв'язки Звенигорода з Римом свідчать і знаходжені тут нерідко римські монети. З культурою того часу познайомлюють нас часто тут знаходжені окраси з шкла, карнеолу та порцеляни. Все те разом свідчить про життя й зв'язок Звенигорода в часах, не охоплених писаною історією — доісторичних.

З історичних пам'яток згадаємо багатоцінні олов'яні печатки, з яких одна київського митро-

полита Константина, друга князя Василька Теробовельського. Тут же знайдено й олов'яну пльомбу, на якій знаходимо славний „тризуб“ князя Володимира Великого... Ті печатки й пльомби говорять недвозначно, що Звенигород був важним культурним і політичним центром ще довго перед тим, а ніж попав у 1087 р. на сторінки літопису.

Поза тим про оживлення життя в княжу добу Звенигорода говорить нам безліч каменних хрестиків, багатих бронзових енкалпійонів (нагрудників), металевих ікон та нарешті полив'яних кафлів, знайдених на звенигородських церквиськах. А треба знати, що ці знахідки випадкові, та що правильне обслідування звенигородської території показало б на світло денне ще багато пам'яток давно-минулої культури, які поширили б і не в одному доповнили би наші скупі відомості про княжий Звенигород. Про характер твердинного будівництва в княжу добу нашого міста повчас нас збережене біля Звенигорода, над селом Підгородище — Городище. Це останки того „острога“, про який згадує літописець під 1146 р. Городище, положене на високій і крутій горі, заросло згодом лісом, через що збереглися до нас його вали й рови, які уособлюються в міру того, як слабне природня оборонність гори. Про звенигородське замчище ми вже згадували. Стіни замку Сінявського з 1716 р. покрили собою останки й сліди княжого замку, що мусів стояти на цьому місці й як усі тогочасні замки був обведений ровами та насторожений частоколами й баштами.

В сучасному Звенигороді є тільки одна церква св. Миколи, побудована з дерева в 1890-р. та

богослужевна каплиця Богородиці. В давню давнину було тут чотири церкви, при чому дві з них були монастирські. Найбільша з них стояла на лівому боці ріки Білки, недалеко замку, де тепер є церква ще; тут то знаходяться у великій кількості полив'яні плити, якими була вимощена не тільки долівка, але й стіни церкви. В 1896 р. знайдено тут могилу. По оповіданню нахідчика був над мерцем хрест, складений з трьох чотирокутних і дев'яти трикутних кафлів.

Друге церква ще вказує місцева традиція в західній частині села над р. Горожанкою. На жаль, тут крім каміння й вапна важвіші нахідки не стрічаються. Було тут мабуть цвинтарище, на якому стояла попередниця теперішньої церкви. В першій з церков оберігалася чудотворна ікона Богородиці, що по традиції двічі (1127 і 1146) спасла город від ворогів. На південь від Звенигороду збереглося під селом Підмонастир монастирище, де існував василіянський монастир ще наприкінці XVIII. в. Місце другого монастиря означає урочище „Монастир“ на півд. захід від села. З поменших пам'яток минулого значимо ще срібне євангеліє з 1599 р. та рукописне на престольне євангеліє з 1665 р., якого сторінки украшені гарними ініціалами та заставками.

Звенигород, що хоч нині є тільки одним з сіл Бобреччини, дякуючи своїм княжим традиціям й історичній важности, якої в половині XIII в. позбавив його новооснований Львів, був від давен давніх предметом зацікавлення своїх і чужих дослідників. Для тих, що хотіли б ближче

познайомитися з минулим города наводимо кілька важніших праць з його історії. Є це: В. Ильницький: Стародавний Звенигородъ — Львів 1861. J. Zam: Starożytny Dźwinogród i Rożne Pole — „Dziennik Polski 1886. (Автор впевняє, що княжий Звенигород лежав над Дністром) та М. Грушевський: Звенигород Галицький — Записки Наук. Тов. Шевченка томи XXXI - XXXII, Львів 1899. Остання праця є найкращою й найбільш науковою з поміж усіх дотеперішніх.

B-ka Csofonskích
8 IX 1971

Замовляйте книжки в „НОВИМ ЧАСІ“

М. Возняк: Як пробудилося укр. народнє життя в Галичині за Австрії, стор. 178	зол. 5.—
В. Капинович: Наша молодь в переломовій добі.	2:50
Ж. Ж. Распутін — чорний дух Росії, повість, стор. 115	2:00
В. Свербівус Радник жениться, повість, стор. 94	1:80
р. Франко: Пачкар Демко, 7 гарних оповідань, стор. 74	0:70
Ю. Шкрумеляк: Як любити рідний край. 11 прик., ст. 52	0:50
Сніванник — „Шребіта“	2.—
Матіів Мельник: За рідне гніздо, опов. з визв. війни Сербів, стор. 38	0:60
М. Ренар і Я. Жак: Боротьба з трупом, фантаст. пов., ст. 198	3.—
М. Сервантес: Високодумний рицар Дон Кіхот з Манчі, переклад А. Лотоцького — в 2 томах стор. 188+336	5:00
Д. Донцов: Що таке інтернаціоналізм, стор. 32	0:60
„ Політика принципіальна і опортуністична	1:50
Спомики про Івана Франка, стор. 100	1:00
о. П. Куницький: Вітер від моря, вражіння з подорожі, ст. 100	1:00
Є. Архипенко: Поступове Пасічництво, ст. 244, ілюстр. 174	7:00
Халіда Еріб: В огні, повість з визвольної турецької війни, стор. 234	4:50
О. Котис: Порадник для лісних робітників (кубікування дерева з поясненнями) стор. 42	1:00
Гю де Мопсан: Серце людини, опов. з чарівної Африки, стор. 96	1:30
Стівензон: Дивний винахід Д-ра Екілла, повість.	1:50
Кльод Фарер: Тайна віковичних людей	1:50
Дос. Юр. Шимощук: Замітки підчас подорожі до Аргентини	0:50
Б. Пенкий: Сотниківна, іст. повість	3:50
Елемір Вурж: Під гільотиною, повість з французької революції, стор. 136	1:50
Михайло Шимовіча: Жиди і народнє господарство України	1:80
М. Голубець: За Український Львів	1.—
„ Теревовля, княжий город	0:40

Книжки висилаємо за попереднім надісланням готівки

На поручене порто долучити до 30 копійки

Післяплата на 40 сот.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001012662058

„НОВИЙ ЧАС“ ЛЬВІВ,